

NEVEN JOVANOVIĆ
Sveučilište u Zagrebu
Odsjek za klasičnu filologiju
Ivana Lučića 3, HR – 10000 Zagreb

TRI RUKOPISA "DE RAPTU CERBERI" DUBROVČANINA JAKOVA BUNIĆA (1469-1534)

Upozoravamo na tri dosad nepoznata prijepisa epilija *De raptu Cerberi* Jakova Bunića. Prvi je prijepis identificiran prema katalogu rukopisa milanske Biblioteca Ambrosiana (X 304 inf.), kao dio bilježaka Pietra Mazzucchellija (1762-1829), knjižničara Ambrosiane; ovdje tek bilježimo njegovo postojanje. Druga se dva prijepisa nalaze u Beču, u Österreichische Nationalbibliothek; prvi, pod signaturom Cod. Ser. n. 12881, donosi, sudeći po *lectiones variae*, srednju fazu teksta Bunićeva epilija, verziju između prvotiska iz 1490. i drugog izdanja iz 1526; po luksuznoj izvedbi sudeći, prijepis je namijenjen nekom posebnom, no neidentificiranom adresatu. Treći prijepis, pod signaturom Cod. 3111, donosi *De raptu Cerberi* na f. 74r-90r; sudeći po marginalnim bilješcima, prijepis je izradio njemačko-austrijski humanist Johannes Cuspinianus (Johann Spiessheimer, 1473-1529), u svojim mladim danima - između proljeća 1491. i ožujka 1492, dakle ubrzo nakon objavljivanja Bunićeva prvotiska - u Würzburgu.

KLJUČNE RIJEČI: *Jakov Bunić, De raptu Cerberi, rukopis, Johannes Cuspinianus, tekstologija, recepcija*

Kataloge brojnih svjetskih knjižnica i zbirki možemo danas, zahvaljujući kompjutorima i internetu, pretraživati iz vlastitog doma, s vlastitog radnog stola. Na taj smo način naišli na tri prijepisa epilija *De raptu Cerberi* prvog hrvatskog humanističkog epa, a ujedno i jedinog s mitološkom tematikom. Mladenačko djelo Dubrovčanina Jakova Bunića objavljeno je prvi put 1490. u Rimu, do 1544. doživjelo je još tri izdanja, a od 1978. imamo ga, zahvaljujući Branimiru Glavičiću, u moderno priređenom Akademijinu izdanju s prijevodom na hrvatski (Bunić 1978).

Koliko zasad znamo, samo jedan od tri rukopisa na koje smo naišli od izvjesnog je tekstološkog interesa; na drugi možemo ovdje tek upozoriti - još, naime, nije proučen - dok je treći nedvojbeno prijepis tiskanog izdanja iz 1490. No, baš taj treći rukopis, kojemu znamo autora i mjesto nastanka, na zanimljiv način svjedoči o recepciji Bunićeva epilija.

1 BIBLIOTECA AMBROSIANA, COD. X 304 INF.

Rukopis koji smo tek locirali, prema mrežnom katalogu rukopisa milanske Biblioteca Ambrosiana (<http://www.ambrosiana.it/>), nosi signaturu X 304 inf., i u katalogu se navodi kao *Iacobi Boni Giordanii dalmatae De raptu Cerberi...*, *codice in pergamenae comperato a Firenze nel 1813 da Trivulzio, in Miscellanea Pietro Mazzucchelli*. Kodeks X 304 inf. sadrži latinske i talijanske tekstove, papirni je, ima 358 folija i potječe iz 19. stoljeća; zapis o Buniću nalazi se na foliju 304, i, budući da na fol. 305 počinje novi zapis, čini se da se radi tek o opisu kodeksa na pergameni kupljenog u Firenci 1813. od jednog kneza Trivulzija; treba istražiti može li se sam taj kodeks još naći u Ambrozijani.

Inače, Pietro Mazzucchelli (1762-1829), svećenik milanske dijeceze, u Ambrozijani je radio od 1798, a od 1823. bio je i upravitelj knjižnice; poznato nam je da se zanimao za Marulićevu *Instituciju* (Buzzi 2003).

2 COD. SER. N. 12881

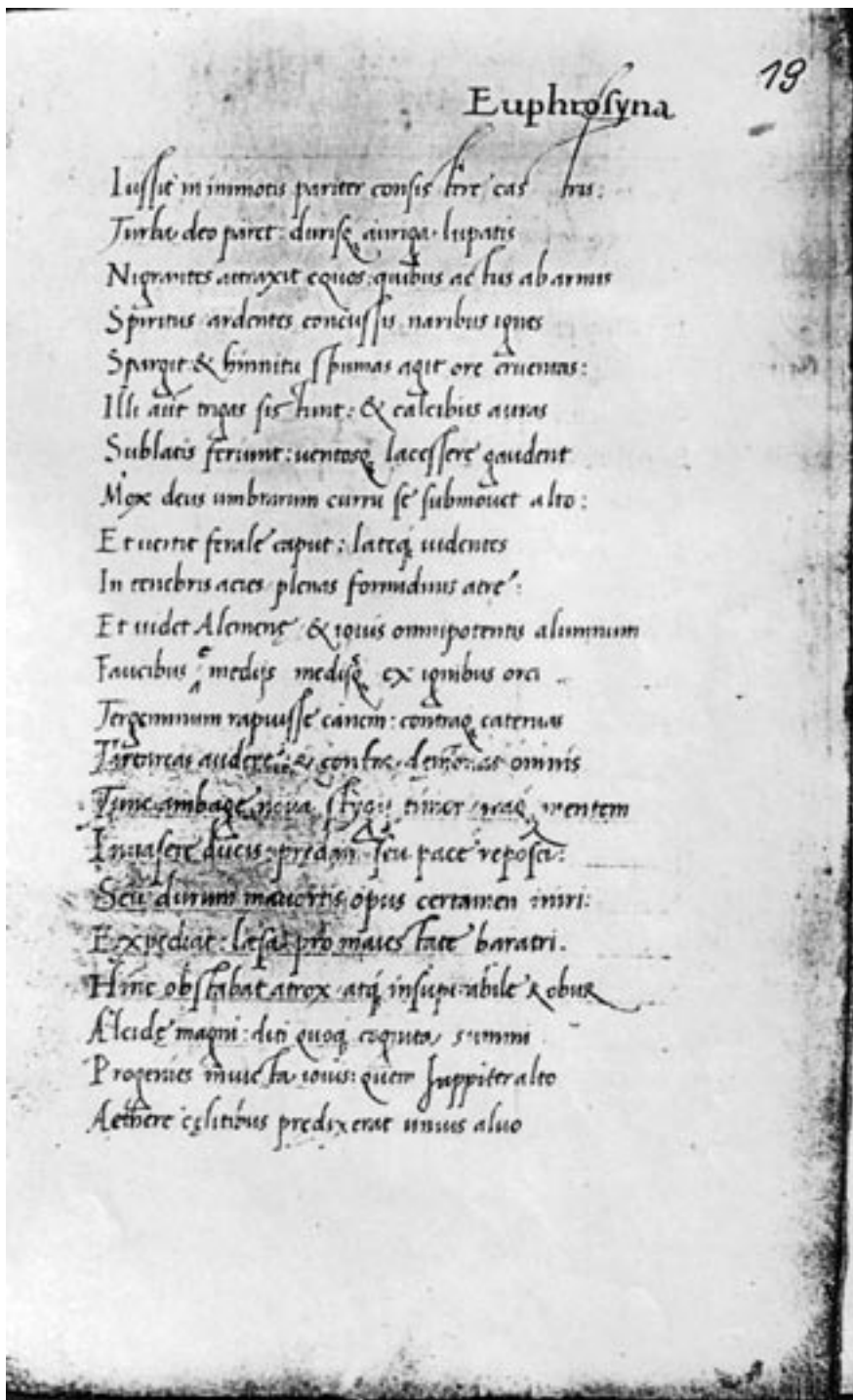
Drugi se rukopis nalazi u bečkoj Österreichische Nationalbibliothek, pod signaturom Cod. Ser. n. 12881. Zabilježen je u Unterkircher (1957), s. 204 i Kristeller, sv. III. Kodeks obaseže 24 folija, od pergamene je, dimenzija 198x125mm; radi se o prilično raskošnoj izvedbi, s oslikanim inicijalima, rubnim ukrasima i grbom (koji nije identificiran u Unterkircherovu opisu), te dekorativnim produžecima pojedinih slova, osobito na vrhu, dnu i marginama stranica (usp. sliku 1). Autor kataloškog opisa pretpostavlja da je kodeks izrađen oko 1470-80, u Veneciji. Kodeks donosi samo *De raptu Cerberi*, i to bez uvodne posvetne pjesme, ali s Beroaldovim šesterostihom na kraju; na verso strani posljednjeg folija stoji dvostih na talijanskom:

Fate pur come e quanto che possete
Che tutti per le poste ne verrete.

Tekst *De raptu Cerberi* zapisan u ovom kodeksu uglavnom odgovara prvotisku iz 1490; nalazimo, ipak, nekoliko izmjena koje sugeriraju da se - usprkos dataciji iz kataloga - radi o kasnijoj verziji, "srednjoj fazi" između prvog izdanja i onoga iz 1526; te izmjene, naime, u pravilu nisu preuzete u izdanje 1526. Najvažnije takve varijante navodim u tablici 1.

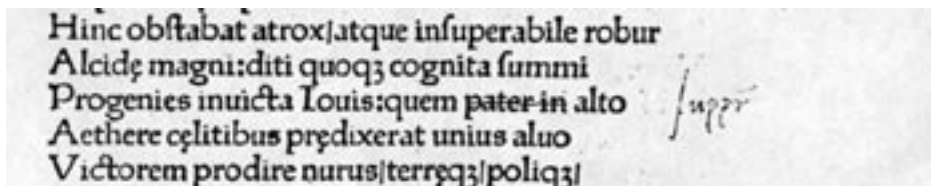
Stih	Izdanje 1490	Cod. ser. n. 12881	Izdanje 1526
1,267	nostro solatia spesue dolori	paenis spes aut solatia nostris	nostro spes uel postrema dolori
1,287	adfugiens orcum	adfugiens erebum	adfugiens Orcum
2,13	Consurgunt magno	Voluuntur magno	Consurgunt magno
2,145	palatia ditis	palatia regis	palatia Ditis
3,30	Iam sontum reuelata	Iam sontum detecta	Iam sontum detecta
3,48	fraternaue iura	fratrum et consulta	fraternaue iura
3,97	ad nigrum tendebat abyssum	nigrum tendebat ad Orcum	ad nigrum tendebat abyssum
3,151	quem pater in alto	quem Juppiter alto	quem Iuppiter alto
3,254	Respondit Pluto	Respondet Pluto	Respondit Pluto

Tablica 1: *Lectiones variae* u tri verzije *De raptu Cerberi*.

Slika 1: Cod. Ser. n. 12881, f. 19r. (*De raptu Cerberi* 3,131-152).

Vrijedi ovdje napomenuti da je primjerak prvotiska *De raptu Cerberi* koji se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Zagreb (signatura R I-80-12) na nekoliko mjesta ispravljan rukom, pri čemu ispravke odgovaraju promjenama unesenim u izdanje 1526 (usp. sliku 2). Dva takva mjesta susrećemo i u tablici 1: stihovi 3,30 i 3,151 (u tablici smo donijeli tiskani tekst, no u primjerku je umjesto *reuelata* na margini predloženo *detecta*, a umjesto *pater in - Juppiter*).¹ Ovo je posebno zanimljivo zato što i bečki kodeks na navedenim mjestima pokazuje tragove brisanja i naknadnog upisivanja riječi koje čitamo u drugom izdanju (v. sliku 1).

Izostanak posvetne pjesme, luksuzna izvedba, te ispravljanja u odnosu na prvotisak, navode na pretpostavku da je Cod. Ser. n. 12881, osim što je nastao nakon 1490, bio namijenjen nekom posebnom adresatu - nekome tko nije Olivier Carafa, možda nekom potencijalnom pokrovitelju drugog izdanja *De raptu Cerberi*. S obzirom na mjesto gdje se kodeks danas čuva, vrijedi se sjetiti da skupno izdanje Bunićevih djela iz 1528. sadrži posvetu ne samo papi Klementu VII, nego i Karlu V, koji kao rimsko-njemački car vlada od 1519. No, to su tek spekulacije i naznake, u očekivanju daljnjih arhivskih istraživanja.

Slika 2: *De raptu Cerberi*, izdanje Rim, 1490; st. 3,149-153. U st. 151 precrtano *pater in i* na margini dodano *Jupp(ite)r*.

3 COD. 3111

Treći je rukopis također iz Österreichische Nationalbibliothek. Nosi signaturu Cod. 3111, i zbornik je latinskih tekstova antičkih i humanističkih autora; nastao je u Würzburgu tijekom 1491-1492. Kodeks je papirni, ima 259 folija, dimenzija 315x215mm, varira u broju i širini redaka na stranici, pisalo ga je više ruku, ima brojne marginalije i, mjestimično, zanimljive ilustracije (no ni marginalija ni ilustracija nema kod Bunićeva teksta). Sadrži Ovidijeva djela *Ars amatoria* (predstavljeno kao *De arte amandi*) i *De remedio amoris*, djelo Paola Marsa (*Paulus Marsus*, 1440-1484, pjesnik i komentator Ovidija) *Genethliacon urbis Romae*, Bunićev epilij (f. 74r-90r), pseudo-Higinov zvjezdani atlas *Poeticon astronomicon*, Ovidijeve *Faste* i kazalo uz njih, 15. heroidu (*Epistula Sapphus ad Phaonem*), te pjesme Petra Popona.

Prva tri Ovidijeva teksta Cod. 3111 sadrže marginalije i interlinearne sholije vlasnika, humanista Johannesusa Cuspinianusa, koji je izradio i kazalo uz *Faste*. Sudeći po rukopisu, i po sudu Cuspinianusova biografa (Ankwicz-Kleehoven, 1959), isti je njemački humanist prepisao i Bunićev epilij. Nakon Cuspinianusa, Cod. 3111 posjedovao je bečki biskup Johannes Fabri, koji ga je 1540. ostavio kolegiju *apud s. Nicolai*; odande je kodeks prešao u bečku Sveučilišnu knjižnicu.

¹ U primjerku NSK rukopisnu ispravku nalazimo i u trećem stihu epigrama Filipa Beroalda, tiskanog na kraju djela: u klauzuli heksametra precrtano je *erummę* i na margini zapisano *arene* - kao što, uz nebitno izmijenjenu grafiju (*arenae*) čitamo u izdanju 1528, s. CCLXXXVII.

Johannes Cuspinianus (Johann Spiessheimer), liječnik, diplomat, povjesničar i književnik, rodio se u prosincu 1473. u Spiessheimu kraj Schweinfurta (u Franačkoj), a umro 19. travnja 1529. u Beču. Nakon studija u Leipzigu i Würzburgu prešao je 1492. u Beč, gdje mu je rimsko-njemački car Maksimilijan I. dodijelio titulu okrunjenog pjesnika (*poeta laureatus*). Kao prirodosnanstvenik i povjesničar Cuspinianus je bio jedan od najistaknutijih bečkih intelektualaca; obavljao je i uspješne diplomatske misije za cara, a 1500. bio je rektor bečkog Sveučilišta. Bunić nije jedini Hrvat s kojim je Cuspinianus bio u izravnoj ili neizravnoj vezi. Diplomacija ga je dovela u dodir s Tomom Bakačem, Petrom Berislavićem, Jakovom Baničevićem, Feliksom Petančićem (čije će djelo *De itineribus in Turciam libellus* Cuspinianus nakon ožujka 1522. izdati kod bečkog tiskara Johanna Singrena). Usput, Cuspinianusovih sjajnih uspjeha iz studentskih dana s divljenjem će se sjetiti Trankvil Andreis u svom lajpciškom govoru u pohvalu retorike (*Oratio de laudibus eloquentiae Autore Tranquillo Parthenio Andronico Dalmata: in Gymnasio Lipsensi pronunciata*, 1518).

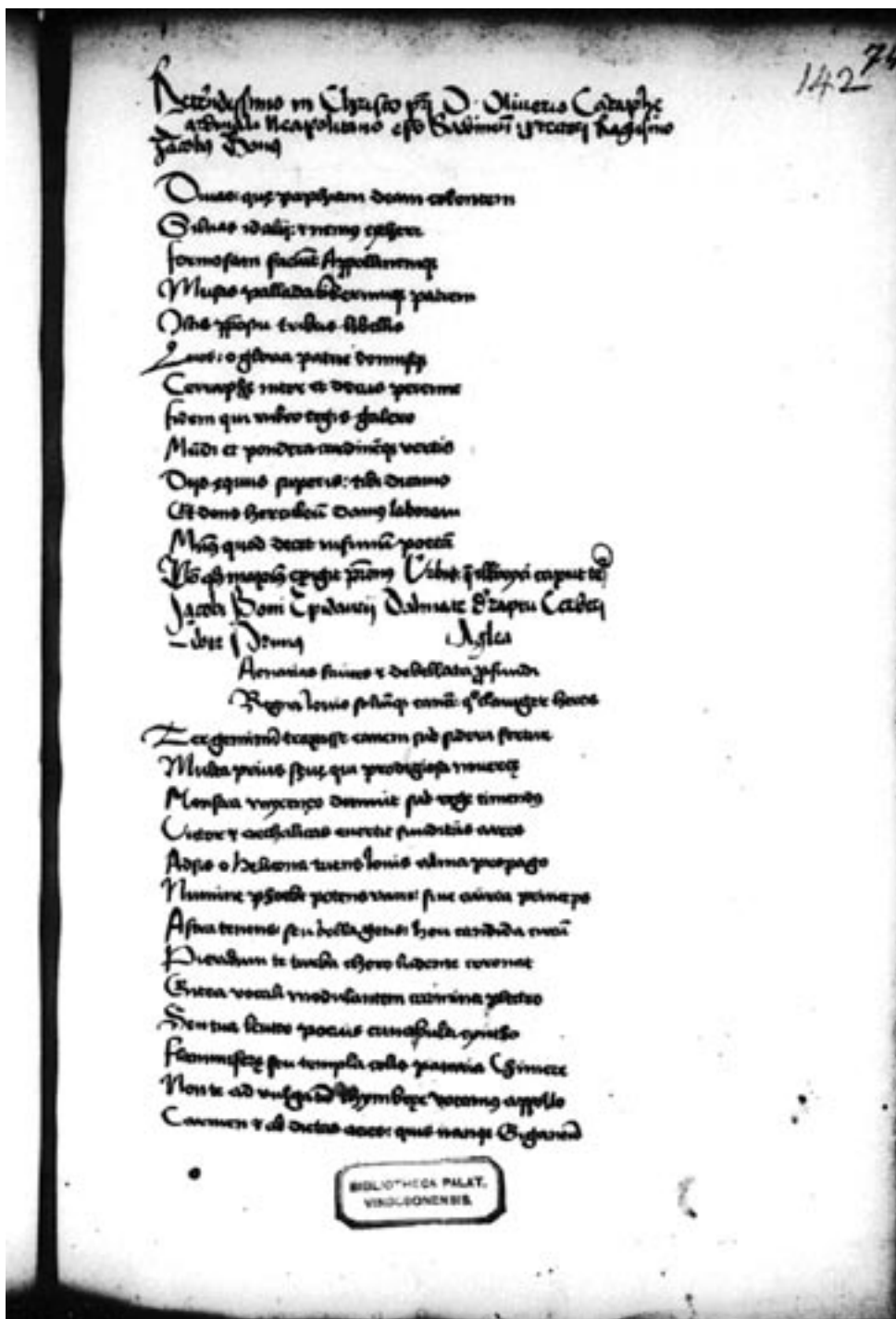
Prema marginalnim bilješkama uz komentare Ovidija iz Cod. 3111 znamo, kao što smo već spomenuli, da je kodeks Cuspinianus prepisao u Würzburgu. Ondje je bio *collateralis* - asistent - u katedralnoj školi magistra Petra Popona, od proljeća 1491. do ožujka 1492. (Ankwicz-Kleehoven, 1959, s. 8).

U Cod. 3111 Cuspinianus je prepisao čitavu Bunićevu inkunabulu iz 1490; na početku nalazimo posvetnu pjesmu kardinalu Olivieru Carafi (koje nema u Cod. Ser. n. 12881), na kraju Beroaldov šesterostih (s lekcijom *erumnę* u klauzuli trećeg stiha - dakle, onako kako je bilo tiskano 1490); i naslov djela podudara se s naslovom prvotiska, uz beznačajna odstupanja u grafiji: *Jacobi Boni Epidaurij Dalmate De raptu Cerberi*; prepisivač je čak ostavljao prazna mjesta za inicijale, kao što je to učinjeno i u tiskanom predlošku (usp. sliku 3).

Prepisujući Bunića Cuspinianus nije odustajao od vlastitih pravopisnih navika: piše npr. *phoebe* tamo gdje predložak ima *Phębe* (1,8), *appollo* gdje stoji *Apollo* (1,14), *rabidae* gdje čita *rabidę* (1,22), *thaurum* gdje je tiskano *taurum* (3,264 i 3,268).

Povremeno bi se prepisivač i zabunio: već na prvoj stranici, u devetom stihu prvog pjevanja, umjesto drugoga *seu* napisao je *heu*. Na f. 75v. ispuštio je Bunićev stih 1,85, na susjednom f. 76r. zaboravio stih 1,121, te je u 1,122 umjesto *In uada proieci* napisao *In vada proiecti*. Stih 1,221 završio je (pišući malo bez razmišljanja) s *cornuque Achelous redempto* umjesto *cornuque Achelous adempto*, itd. Ovakve će nepreciznosti prijepis pokazivati sve do kraja teksta; u trećoj knjizi čitamo npr. *Fessus anhelat* umjesto tiskanog *Fessus anhelabat* (3,298).

Usprkos ovim pogreškama, i usprkos znakovitom izostanku marginalnih bilježaka uz Bunićev tekst, ostaje činjenica da je Bunićeva knjižica talentiranom osamnaestogodišnjem "suradniku u nastavi" u njemačkom Würzburgu stigla u ruke najviše godinu dana pošto je tiskana u Rimu; ostaje činjenica da je budući ovjenčani pjesnik smatrao epilij "*Epidaurii Dalmatae*" dovoljno vrijednim da ga uvrsti u društvo popularnih Ovidijevih djela, fascinantnog astronomskog atlasa i pjesama svoga šefa. A koliko je Bunićeva knjižica ostavila traga u književnom Cuspinianusovu stvaralaštvu, tek treba utvrditi.

Slika 3: Početak De raptu Cerberi iz Cod. 3111, f. 74r.

LITERATURA

Hans Ankwic z-Kleehoven, 1959: *Der Wiener Humanist Johannes Cuspinian. Gelehrter und Diplomat zur Zeit Kaiser Maximilians I.* Hermann Böhlau Nachf., Graz - Köln.

Jakov Bunić, 1978: *Otmica Kerbera - Kristov život i djela (odabrani odlomci); priredio i preveo Branimir Glavičić / Iacobus Bonus Racusaesus: De raptu Cerberi - De vita et gestis Christi (loci selecti).* Hrvatski latinisti, knj. 9. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Franco Buzzi, 2003: "Note di varia erudizione di Pietro Mazzuchelli intorno alla Institutione del buono e beato vivere di Marko Marulić", *Colloquia Maruliana*, XII, str. 203-216.

Paul Oskar Kristeller: *Iter italicum. Accedunt alia itinera. A database of uncatalogued or incompletely catalogued humanistic manuscripts of the Renaissance in Italian and other libraries*, Leiden - New York - Cologne.

Franz Unterkircher, 1957: *Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke der Österreichischen Nationalbibliothek, Teil 1: Die abendländischen Handschriften.* Österreichische Nationalbibliothek, Wien.

THREE MANUSCRIPTS OF THE DE RAPTU CERBERI
BY JAKOV BUNIĆ (1469-1534) FROM DUBROVNIK

SUMMARY

De raptu Cerberi, a short epic poem by Jakov Bunić (Jacobus Bonus) from Dubrovnik, first printed in Rome, in 1490, exists also in three manuscripts, one in Milan (Biblioteca Ambrosiana), two in Vienna (Österreichische Nationalbibliothek). The Milan manuscript seems to consist actually of a short note about the poem made by Pietro Mazzuchelli (1762-1829), the librarian of the Ambrosiana; this manuscript is here just noted, not described. The first manuscript from Vienna (Cod. Ser. n. 12881) is a relatively luxurious copy, containing exclusively the poem *De raptu Cerberi*. It was perhaps a gift to an important, though unnamed recipient. Textual variants suggest that this is an intermediate version, made after the first edition of Bunić's poem (Rome, 1490), but before its second edition (Rome, 1526). The other Viennese manuscript (Cod. 3111) contains the poem *De raptu Cerberi* on f. 74r-90r, among works by Ovid, Paulus Marsus, Pseudo-Hyginus, and Petrus Popo. This manuscript was compiled by the German humanist Johannes Cuspinianus (Johann Spiessheimer, 1473-1529), during his days as a teacher's apprentice in Würzburg, Germany, from the spring of 1491 to March 1492. Cuspinianus obviously got hold of Bunić's book quite soon after it was published - and the German humanist, a poet in the making, appreciated the poem enough to copy it whole.

KEY WORDS: *Jakov Bunić, De raptu Cerberi, Croatian Latin Literature, renaissance humanism, manuscript, Milan, Vienna, Johannes Cuspinianus, textual criticism, reception*

